

Prokop Tomek

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí v Československu

Zájem ciziny o porušování lidských práv v Československu v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století se soustřeďoval na řadu problémů.¹ Tématem této studie je zahraniční podpora politických vězňů především ze strany Amnesty International (AI). Nejednalo se jen o samotné akce ve prospěch konkrétních osob, ale také o projevy zájmu angažované veřejnosti v zahraničí o situaci v Československu či předávání informací o obětech porušování lidských práv. V rámci této informační výměny došlo nepochybně k mnoha zkreslením způsobeným především cenzurou, ale i jazykovou, právní, kulturní a systémovou bariérou mezi Západem a Východem.

Československý režim striktně odmítal zahraniční intervence jako vměšování do vnitřních věcí státu. Iniciativy se proto odvolávaly na mezinárodní úmluvy, jimiž se Československo zavazovalo dodržovat lidská práva v různých oblastech života společnosti. Základní dokument představovala *Všeobecná deklarace lidských práv OSN*. Mímoходом, při jejím projednávání 10. prosince 1948 v New Yorku nehlasoval pro její přijetí zástupce žádné z východoevropských zemí, představitel Československa se hlasování zdržel. Dále to byly *Úmluva o politických právech žen* (platná pro ČSR od 5. července 1955), *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace* (podepsána ČSSR 7. března 1966) a *Úmluva o boji proti diskriminaci ve vzdělání*, kterou přijalo UNESCO (platná pro ČSSR od 14. června 1963). Dalším klíčovým dokumentem byl sám *Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě* (KBSE) podepsaný 1. srpna 1975 a na něj navazující *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* (schválený Federálním shromážděním ČSSR 11. listopadu 1975), *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech* (platný pro ČSSR od 23. března 1976). Dne 7. července 1988 pak ČSSR ratifikovalo *Úmluvu OSN proti mučení a jinému krutému, nehumánnímu či ponižujícímu zacházení nebo trestání*.

Velkým limitem pro vyvíjení aktivit směřovaných zvenčí do uzavřené země byla dostupnost informací a jejich důvěryhodnost. Podpora vězňů svědomí v Československu měla několik základních forem. Šlo jednak o přímou podporu. To byly dopisy adresované odsouzeným do vězení či snaha o jejich návštěvy. Není překvapením, že

1 K otázkám mezinárodní solidarity s oběťmi porušování lidských práv viz například TOMEK, Prokop: Amnesty International a Československo. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu č. 1. Libri prohibiti*, Praha 2007, s. 47–80 a PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*. Academia, Praha 2014.

vězeňská správa, konkrétně Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV), nepředávala takové zásilky adresátům. V některých případech se tak dělo, ale až koncem osmdesátých let.² Tento postup byl zdůvodňován seznamem povolených adres, z nichž se korespondence mohla doručovat (šlo zpravidla o rodinné příslušníky).³ Systém ovšem zjevně nebyl dokonalý. Například vězeň svědomí Aleš Březina vzpomíná, že po novém roce 1978 se mohl se svojí korespondencí ze zahraničí zevrubně seznámit během eskorty z Nápravně výchovného ústavu (NVÚ) Praha-Pankrác do NVÚ Plzeň-Bory. Byl převážen i se svými osobními věcmi, mezi kterými byly i zásilky ze zahraničí.⁴ Další formou zájmu o politické vězně byly i kontakty s jejich rodinami na svobodě a sociální podpora, která jim byla poskytována.

Asi ještě významnější zahraniční aktivitou ve prospěch vězňů svědomí byly žádosti o jejich propuštění či alespoň o zlepšení podmínek věznění a o zdravotní pomoc. Takové dopisy pisatelé adresovali vedení nebo lékaři konkrétní věznice, dále představitelům politického a státního aparátu a úředníkům prokuratury či ministerstev.

Jedním ze zásadních předpokladů pro akce ze zahraničí byly informace o případech porušování lidských práv. Podkladem byly zprávy svobodného zahraničního tisku a rozhlasu. Zde hráli významnou roli například zahraniční korespondenti působící v Československu, byť někteří z nich (například Jolyon Naegele z rozhlasové stanice Hlas Ameriky) do Československa jen dojížděli. Dále to byly informace získávané čs. exulanty z jejich spojení s vlastní, informace shromažďované zahraničními nevládními organizacemi, politickými stranami a skupinami (jako byla mezinárodní sdružení politických stran). Základní zdroj však představovaly informace od organizací monitorujících přímo na místě porušování lidských práv. V československém případě to byl zejména od roku 1978 Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Hodně pro vyvolání podpory v zahraničí znamenala i osobní iniciativa československých exulantů.

V Československu informovala povolená média o pronásledovaných jediné dehnostující a zkreslující způsobem. Poštovní styk se zahraničím byl cenzurován a zahraniční návštěvy omezovány a kontrolovány Státní bezpečností (StB). Z toho vyplývá i význam občanských iniciativ sbírajících poznatky o pronásledování. Stejně důležité nepochybně byly informační kanály, kterými se zprávy dostávaly do zahraničí. V tom hráli důležitou roli někteří západní diplomaté. Jedním z hlavních spojovacích článků byl pak historik Vilém Prečan v SRN (od roku 1986 i jako organizátor Československého dokumentačního střediska) a dále exulanti se spojením do Československa. Ve Velké Británii to byla od roku 1974 agentura Palach Press Jana Kavana, od podzimu 1978 spolupracovník Hlasu Ameriky ve Vídni Ivan Medek a od roku 1985 agentura Free Press Agency manželů Libuše a Zbyňka Čerovských v Mnichově.

2 V NVÚ č. 2 Praha[-Pankrác] mezi vězni mluvil [Václav] Havel o tom, že ve vazbě v Ruzyni dostal 450 dopisů a pobelednic z celého světa. Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) – neuspořádáno, Svodky 1989, Operativní svodka po linii vnitřní ochrany mezi odsouzenými za měsíc duben 1989, 10. 5. 1989, s. 5.

3 K šedesátým narozeninám bylo vězněnému Rudolfu Battěkovi zasláno dvanáct blahopřání a dva telegramy z různých míst ČSSR a jeden telegram z Vídně podepsaný rakouským kancléřem Bruno Kreisky. Vzhledem k tomu, že se nejednalo o povolené adresy, nebyly mu předány. Tamtéž, Svodky 1984, Operativní svodka po linii vnitřní ochrany mezi odsouzenými za měsíc listopad 1984, 10. 12. 1983, s. 7.

Prokop Tomek

Mimořádná byla spolupráce Amnesty International s Chartou 77 a Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných. O důvěře ve spolehlivost práce Charty 77 svědčí skutečnost, že v prosinci 1978 Amnesty International dokonce přeložila do angličtiny a celosvětově šířila dokument Charty 77 č. 16 *O československém vězeňství* z 22. května 1978.⁵ V úvodu překladu se sice konstatuje, že Amnesty International nemá možnost kontroly obsažených informací, ale přesto věří, že dokument uvádí důležité údaje o zacházení s vězni svědomí v Československu.⁶ Podobně tomu bylo i v případě Dokumentu Charty 77 č. 8/80 *Zpráva o poměrech ve věznicích Plzeň-Bory* z 19. března 1980.⁷ Opět byla v úvodu překladu uvedena výhrada, že Amnesty International nemůže ručit za obsah dokumentu, ale věří, že uvádí závažné informace a ilustruje těžký úděl vězňů svědomí v Československu.⁸ Ve spolupráci tkvělo jisté riziko, protože mohla přinést Amnesty International obvinění z porušení zásady nestrannosti. Charta 77 i VONS však byly volně iniciativy zaměřující se na podporu lidských práv a monitorování jejich porušování, tedy ne politické struktury. O Amnesty International informoval i samizdatový časopis *Informace o Chartě 77*. Otiskl jak základní informace o organizaci, tak například informoval o obsahu výročních zpráv Amnesty International za roky 1985 a 1986.⁹ O Amnesty International psaly *Informace o Chartě 77* již v roce 1979.¹⁰ Tato „zpětná vazba“ je důležitá, svědčí o oboustranné spolupráci. Časopis dále informoval o tom, že se signatář Charty 77, český undergroundový písničkář Karel „Charlie“ Soukup připojil v květnu 1980 k žádosti Amnesty International o propuštění Alberta Černého (viz dále), vězně měsíce, napsal v tom smyslu dopis prezidentovi ČSSR Gustávu Husákovi a zorganizoval petici, ke které se připojily desítky čs. občanů.¹¹

S problematikou vězňů svědomí úzce souvisela trestní řízení a soudní přelíčení v jednotlivých případech. Právě tuto oblast se snažila Amnesty International monitorovat i vlastními silami a zajistit jak co nejtransparentnější průběh trestního řízení, tak co nejnižší postih souzených. Přímá úspěšnost misí pozorovatelů soudních

4 BŘEZINA, Aleš: Fešácké kriminály: Pankrác, Libkovice a Bory. Srovnávací úvaha. In: PETR, Miroslav (ed.): *Podmínky politických vězňů v období pozdního socialismu. Sborník semináře k 30. výročí tragické smrti Pavla Wonky*. Hradec Králové 2018 (nakladatel neuveden). Aleš Březina, nar. 1948, student teologie a signatář Charty 77, byl odsouzen 14. 6. 1977 na dva a půl roku odnětí svobody kvůli tomu, že odmítl vykonat vojenskou službu. V roce 1982 se vystěhoval do Kanady.

5 CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989, sv. 1 (1977–1983)*. ÚSD AV ČR, Praha 2007, s. 134–152; GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr (eds.): *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*. Orbis, Praha 1990.

6 *Zpráva Charter 77, Document No. 16* vyšla pod indexem AI EUR 16/11/78, 1. 12. 1978. Archivní dokumenty AI jsou uloženy v Mezinárodním sekretariátu AI v Londýně. Výběr z kopií dokumentů AI souvisejících s ČSSR je rovněž uložen v kanceláři Sdružení Amnesty International ČR v Praze či ve sbírce VONS v knihovně Libri prohibiti. Část dokumentů je v kopii v držení autora.

7 CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989, sv. 1 (1977–1983)*, s. 314–317.

8 *Zpráva* vyšla pod indexem AI EUR 16/08/80, Charter 77, Statement 8/80, 30. 5. 1980.

9 Co je Amnesty International. *Informace o Chartě 77*, 1985, roč. 8, č. 6, s. 15–18; Amnesty International o Československu. *Informace o Chartě 77*, 1987, roč. 10, č. 4, s. 26–27; *Zpráva Amnesty International. Informace o Chartě 77*, 1987, roč. 10, č. 14, s. 19–20.

10 *Informace o Chartě 77*, 1979, roč. 2, č. 12 (10. 9. 1979), s. 16.

11 Viz https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1980/INFOCH_08_1980.pdf (citováno k 30. 10. 2018).

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

procesů byla zdánlivě nulová. Provázanost soudců s nedemokratickým politickým systémem v Československu jasně prozrazovala souhra, s jakou byli zahraniční delegáti vylučováni ze soudních přelíčení, zadržováni Státní bezpečností a izolováni od možnosti jakkoliv vystupovat v roli partnerů státní moci.¹² V září 1976 se chtěl zúčastnit procesu s hudební skupinou The Plastic People of the Universe z pověření AI rakouský právník Henry Goldmann. Účast mu byla znemožněna, údajně pro nedostatek místa v soudní síni.¹³ V říjnu 1978 byl rakouský právník Wolfgang Aigner vyslán poťetí do Československa ke sledování procesu s Petrem Cibulkou, Liborem Chloupkem a Petrem Pospíchálem v Brně. Dne 3. října 1978 jej StB zadržela na dobu pěti hodin, kdy byl vyslýchán a jeho přítomnost na procesu tak byla zcela znemožněna.¹⁴ V prosinci 1979 se opět nemohl Henry Goldmann zúčastnit odvolacího řízení v Praze ve věci členů VONS Petra Uhla, Václava Havla, Václava Bendy, Otty Bednářové, Jiřího Dienstbiera a Dany Němcové.¹⁵ Goldmanna tehdy zadržela na čtyři hodiny StB. Byl vyslýchán a poté vyhoštěn ze země pro „vměšování se do čs. vnitřních věcí“, kterého se měl dopustit pokusem sledovat soudní proces.¹⁶ Navíc se dostal na tzv. Index nežádoucích osob (INO), což pro něj znamenalo do budoucna nemožnost získat vízum k cestě do ČSSR. Pro komunistický režim to však neznamenalo výhru. Amnesty International poté zveřejnila tiskové prohlášení, kde popsala perzekuční zákrok proti Goldmannovu pokusu sledovat proces. Na základě informací, které rakouský právník získal rozhovory s rodinnými příslušníky během procesu, prohlásila Amnesty International proces za nespravedlivý a uznala pronásledované obránce lidských práv za vězně svědomí.¹⁷ Souhlas s přítomností rakouského právníka v soudní síni by jistě neměl horší následky.

Neúspěšných pokusů o účast zahraničního pozorovatele na politických procesech byla celá řada. Amnesty International spolupracovala s právníckými organizacemi, jako byla Belgická liga pro lidská práva (Ligue des droits de l'Homme). Tato organizace nominovala roku 1977 Régine Orfinger-Karlin, právničku a viceprezidentku ligy, na sledování procesu s Václavem Havlem, Jiřím Ledererem, Otou Ornestem, Fran-

-
- 12 TOMEK, Prokop: Dvě zahraniční svědectví o československé justici 70. let 20. století. *Securitas Imperii*, 2006, č. 13, s. 150–157.
- 13 Tiskové prohlášení *AI protests to Czechoslovak authorities about the exclusions of its observer from „musicians“ trial* vyšlo pod indexem AI NR 24/76, 30. 9. 1976. Henry Goldmann, nar. 1952, právník a soudce. V sedmdesátých letech člen rakouské sekce Amnesty International. Celkem třikrát cestoval do ČSSR jako pozorovatel soudních procesů pro tuto organizaci.
- 14 K zadržení Wolfganga Aignera vyšlo tiskové prohlášení *AI representative detained by Czechoslovak police* pod indexem AI NWS 02/54/78, 5. 10. 1978.
- 15 Proces se členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných byl jedním z nejsledovanějších procesů v době normalizace. Po razii na patnáct členů VONS 29. 5. 1979 zůstalo ve vazbě deset z nich. Nakonec proběhl soud se šesti členy VONS 22.–23. 10. 1979 v Praze. Pro trestný čin podvracení republiky byli odsouzeni Petr Uhl na 5 let, Václav Havel na 4,5 roku, Václav Benda na 4 roky, Jiří Dienstbier a Otta Bednářová na 3 roky nepodmíněně a Dana Němcová na 2 roky podmíněně. Odděleně byl ještě odsouzen Albert Černý v Brně 27. 11. 1979 na 3,5 roku nepodmíněně.
- 16 Zpráva *AI protests Czechoslovak harassment of trial observer* vyšla pod indexem AI NWS 16/03/80, 8. 1. 1980.
- 17 Zpráva *Amnesty International says Czechoslovak human rights activists are „prisoners of conscience“* vyšla pod indexem AI EUR 16/11/79, 28. 10. 1979.

Prokop Tomek

tiškem Pavlíčkem, Alešem Macháčkem a Vladimírem Laštůvkou. Svého pozorovatele vyslala na tento proces i Mezinárodní federace pro lidská práva (International Federation for Human Rights – FIDH)¹⁸ a o totéž se pokusila i AI, která na něj chtěla vyslat právníka a člena Haldanské společnosti socialistických právníků Bernarda M. Simonsse. Ten ovšem ani nedostal vízum, takže z cesty sešlo.¹⁹ V červenci 1981 byl Amnesty International do ČSSR vyslán jako pozorovatel soudních procesů i jako pozorovatel stavu lidských práv finský právník Auni Sarkka, v prosinci 1986 a v únoru 1987 další finský právník Riikka Pyykko, v březnu 1987 Finka Johanna Niemi a v březnu 1987 a v srpnu 1988 také britský právník Alexander Milne.

Snahy o dohled nad korektností soudních líčení ale projevovala i celá řada dalších zahraničních iniciativ. Například známého procesu se členy VONS ve dnech 22. a 23. října 1979 v Praze se pokusili zúčastnit také diplomatictí zástupci osmi států, zástupci Mezinárodní federace pro lidská práva, francouzské odborové organizace CGT a zástupce Výboru 5. ledna pro svobodné socialistické Československo (Comité du 5 janvier pour une Tchécoslovaquie libre et socialiste).²⁰

Neobratné obstrukce úřadů byly dobře mediálně využitelné pro propagaci práce Amnesty International jako ukázka obtíží, jimž ve svých snahách o nenásilnou ochranu lidských práv musí čelit, a jako důkaz nedemokratické povahy tehdejšího režimu v Československu. V praktické rovině taková mise znamenala přínos už v pouhé možnosti objevit se v soudní budově, seznámit se s příbuznými stíhaných, disidenty a dalšími osobami, které mohly často i díky jazykovým znalostem poskytnout neocenitelné informace. Nemalý význam měla i morální podpora pro souzeného i celé společenství disidentů, vyjádřená přítomností pozorovatele ze zahraničí. Zcela na okraj je možno zmínit i fakt, že zahraniční právníci takto získávali cennou a jedinečnou zkušenost s československou realitou policejního režimu, která byla významná i lidsky. Rakouský právník Henry Goldmann například před několika lety vzpomínal na své tehdejší putování po různých bytech v Praze i na setkání s Václavem Havlem v tak zakouřených kavárnách, jaké nezažil nikdy předtím a ani potom. Zkušenost to byla dnes z mnoha důvodů již neopakovatelná.²¹

18 Vzhledem k faktu, že Belgická liga pro lidská práva byla součástí Mezinárodní federace pro lidská práva, nebyli pravděpodobně vysláni dva pozorovatelé, ale Régine Orfinger-Karlin zastupovala obě organizace.

19 *AI barred from observing trial in Czechoslovakia* viz *Amnesty International Newsletter*, September 1977. AI vydala k věci také stejnojmenné tiskové prohlášení pod indexem NWS 02/43/77.

20 PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Sdělení VONS č. 144 z 29. 10. 1979, s. 498–499. Výbor 5. ledna za svobodné a socialistické Československo vznikl 5. 1. 1970 z iniciativy francouzských komunistů, kteří po Pražském jaru přestali sympatizovat s Komunistickou stranou Francie ve spolupráci s bývalými funkcionáři KSČ, nyní exulanty Jiřím Pelikánem, Zdeňkem Hejzlarem, Josefem Pokšteflem, Antonínem J. Liehmem, Otou Šikem a dalšími.

21 TOMEK, Prokop: Rozhovor se členem Amnesty International o jeho cestách na pražské procesy koncem 70. let a dokumentace k jeho činnosti ve prospěch československých vězňů svědomí. In: PAŽOUT, Jaroslav (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé iniciativy v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu č. 2. Libri prohibiti*, Praha 2008, s. 137.

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

Vývoj forem působení i reakcí režimu

Opomenout nelze vývoj mezinárodně politických podmínek jako jednoho ze zásadních předpokladů úspěšného výsledku zájmu o politické vězně v Československu. Příkladem počátků zájmu o perzekvované v Československu může být proces s Miladou Horákovou. V roce 1950 byli iniciátory protestů pouónoroví exulanti, kteří se snažili vzbudit mezinárodní pozornost. Nejvíce telegramů s požadavky milosti pro odsouzené přišlo z Norska, USA a Švédska. Do kampaně za milost pro Miladu Horákovou se zapojily nejvýznamnější osobnosti světové politiky a kultury různých národů. Známa je intervence Alberta Einsteina zaslaná Klementu Gottwaldovi a Antonínu Zápotocnému.²² Protesty nevyvolaly změnu rozsudku ani jakoukoliv znatelnou reakci režimu. V padesátých letech, kdy téměř neexistovaly politické, ale ani obchodní a jiné kontakty mezi bloky a státy, neměl komunistický režim důvod snažit se zlepšovat obraz státu navenek.

V dalším desetiletí byl volen přece jen poněkud jiný postup. V roce 1964 došel ministerstvu vnitra dotaz ve věci vězněného Silvestra Krčméryho. Věc prošetřovala Inspekce ministra vnitra. Na dotaz dostala informaci z II. správy MV (kontrarozvědka Státní bezpečnosti), že StB nemá zájem sdělovat do zahraničí o odsouzeném žádné informace, a doporučila odpovědět (!) Silveru Birchesovi z Amnesty International v tom smyslu, že Krčméry prováděl nepřátelskou činnost proti čs. státnímu zřízení a byl za to podle platných zákonů odsouzen.²³ Na jaře 1968 zaslal náčelník Správy nápravných zařízení plk. Oldřich Mejdr Útvaru Sboru nápravné výchovy (SNV) Valdice zásilky od Amnesty International zadržené VI. správou MV (Správa operativní techniky StB) a adresované odsouzeným Františku Kučerovi a Františku Vojtkovi. Zásilky přikázal uložit do osobních spisů odsouzených se zdůvodněním, že nejde o dopisy rodinných příslušníků a není ani jiný závažný důvod k jejich předání podle řádu výkonu trestu. Postupovat se tak mělo i v dalších podobných předpokládaných případech v budoucnu.²⁴ Tyto doklady negativních reakcí současně poskytují informaci o tom, že v šedesátých letech dopisy vězňům i žádosti v jejich prospěch, byť ojedinele, ze zahraničí docházely, dále jak se s nimi zacházelo a že úřady dokonce zateležem ze zahraničí i odpověděly na dopis. Počet vězňů, které bylo možno považovat za vězné svědomí, byl oproti padesátým letům v Československu přece jen mnohem nižší.

22 FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaně doprovázející proces s Miladou Horákovou a spol.* ÚSTR, Praha, 2008, s. 98–111.

23 ABS, f. Inspekce MV ČSSR I. díl (A 8/1), inv. j. 1360, „Jukl, Mádr, Krčméry a spol. – prošetření.“ Silvestr Krčméry (1924–2013) byl pro náboženskou činnost vzat do vazby již roku 1951, v roce 1954 byl odsouzen na 14 let a propuštěn byl právě v roce 1964. O Krčméry, ale patrně i o dalších vězněných katolických laicích a kněžích, se Amnesty International mohla dozvědět od irského politika Seána MacBridea (1904–1988), pozdějšího nositele Nobelovy ceny míru (1974), který byl v Československu v roce 1962 (viz dále) a nejspíše se nesešel jen s ministrem zahraničí, ale i s představiteli katolické církve.

24 *Centrální archiv Vězeňské služby ČR*, f. Valdice, k. I, Přípis náčelníka SNV plk. Oldřicha Mejdra z 20. 3. 1968. František Vojtek, nar. 4. 10. 1911, a František Kučera, nar. 8. 9. 1913, byli jako jezuité odsouzeni v procesu Antonín Zgarbík a spol. pro údajnou vlezradu na 12, resp. 16 let odnětí svobody. Oba byli propuštěni až na amnestii v květnu 1968. K procesu viz ABS, f. Vyšetřovací spisy – Ostrava (OV-V), vyšetřovací spis a. č. V-1434 Ostrava, Antonín Zgarbík a spol.

Prokop Tomek

Podle obsahu výroční zprávy Amnesty International za období červen 1965 až květen 1966 nebyl v rozrůstajícím se mezinárodním nevládním hnutí zájem o Československo příliš velký. Výslovně se ve zprávě zmiňuje jen návštěva Československa představiteli dánské sekce a skupina AI ve městě Missoula v americké Montaně, která tzv. adoptovala vězně svědomí z Československa (o koho šlo, bohužel není uvedeno), a to spolu s vězni z Rhodesie a Iráku.²⁵

Z dostupných materiálů vyplývá, že Amnesty International v šedesátých letech ještě nevydávala žádné přehledové dokumenty o československých politických vězňích. V letech 1971–1974 vyšlo jen šest dokumentů se vztahem k Československu, v letech 1975 a 1976 po pěti dokumentech. V roce 1977 to již bylo osmnáct dokumentů a v dalších letech jich bylo okolo patnácti každý rok.²⁶

Sedmdesátá a osmdesátá léta tedy znamenala předěl v oblasti zahraničních snah o zlepšení života československých politických vězňů. Jednou z příčin bylo jistě oživení světového zájmu o Československo v důsledku zajímavého reformního vývoje Pražského jara 1968 a jeho brutálního potlačení. Z reformního hnutí vzešla relativně početná skupina neformální opozice, která o sobě dala více vědět zejména vytvořením Charty 77. Do té doby přitom například britští diplomaté v Praze považovali zdejší dissent za nepříjemný, ale ne nebezpečný jev pro stabilitu Husákova režimu.²⁷ Spolu s tímto oživením umožnil rozmach zahraničního zájmu zejména podpis závěrečného aktu KBSE v Helsinkách 1. srpna 1975.

Obecně lze konstatovat, že přímé reakce úřadů na zahraniční podněty či protesty týkající se politických vězňů byly téměř nulové. I negativní odpověď byla totiž z jejich strany chápána jako uznání tazatele za partnera dialogu. V únoru 1989 se v jednom z materiálů Státní bezpečnosti uvádí, že v minulosti byla při mezinárodních jednáních „se sovětskými přáteli“ domluvena zásada úplné ignorace Amnesty International.²⁸ To platilo jistě i pro další podobné iniciativy. Podle stanoviska X. správy SNB (kontrarozvědka StB pro boj proti vnitřnímu nepříteli) k dopisu generálního tajemníka Amnesty International Larryho Coxe týkajícímu se situace vězňů svědomí Jiřího Wolfa a Ervína Motla ve výkonu trestu měl I. náměstek FMV generálmajor Alojz Lorenc dopis vzít na vědomí, ale na protesty nereagovat, protože byli oba muži údajně odsouzeni podle platných právních norem a jednalo se o vměšování do vnitřních záležitostí ČSSR. Eventuální odpověď na dopis by mohla být vykládána jako de facto uznání oprávněnosti působení organizace ve vztahu k ČSSR.²⁹

25 *The National Archives London-Kew*, f. Foreign Office, sign. 1110/2112, Amnesty International, Annual Report June 1, 1965 – May 31, 1966.

26 *Archiv autora* (dále jen AA), archivní soupis Amnesty International *Czechoslovakia 1961–1984*.

27 TOMĚK, Prokop: Počátky Charty 77 ve zprávách britského velvyslanectví v Praze. *Paměť a dějiny*, 2016, roč. 10, č. 4, s. 75–83.

28 ABS, f. Správa kontrarozvědky II. díl (dále jen A 34/1), inv. j. 466, Věc: Amnesty International, metodický materiál – postoupení, II. správa SNB 12. odbor, 2. 2. 1989.

29 TOMĚK, Prokop: Činnost kontrarozvědky StB proti Amnesty International v dochovaných dokumentech. *Securitas Imperii*, 2016, č. 28, s. 308–311, dokument Informace a návrh stanoviska k dopisu Amnesty International, 15. 2. 1988.

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

V bezpečnostním aparátu nebudily zahraniční lidskoprávní organizace, které se braly za vězně, žádnou zvláštní pozornost. Mezi sledovanými tzv. ideodiverzními centry byla v roce 1982 výslovně jmenována pouze Amnesty International jako mezinárodní antikomunistická ideodiverzní organizace, která požaduje propuštění vězňů svědomí, píše v tomto směru žádosti a organizuje akce na jejich podporu. Další takovou organizací měl být mezinárodní PEN klub, který posílal apely ohledně pronásledovaných spisovatelů.³⁰

Vývoj zájmu Amnesty International o vězně v Československu

Jak vyplývá z předchozího textu, Amnesty International vyvíjela nejrozsáhlejší a nej-systematičtější činnost ve prospěch vězňů. Toto mezinárodní hnutí vzniklo v květnu 1961 ve Velké Británii původně jako jednorázová kampaň Amnesty 61. Hlavní organizátor, britský právník Peter Benenson (1921–2005), měl v úmyslu upozornit na zapomenuté politické vězně ve světě. Zveřejnil článek o šesti vězňů různého přesvědčení z různých zemí světa. Jedním z nich byl pražský arcibiskup Josef Beran (1888–1969), držený tehdy v Československu již dvanáctý rok v přísné internaci.

První kampaň měla velmi dobrou odezvu i mimo Velkou Británii. Dva měsíce po jejím zahájení se uskutečnilo setkání aktivistů sedmi zemí, kteří se rozhodli ustavit stálé mezinárodní hnutí na obranu práv osob vězněných pro své přesvědčení. O rok později hájilo sedmdesát skupin ze sedmi zemí již 210 vězňů svědomí. To mimochodem svědčí o přísném zachovávaní tehdejší praxe, podle níž každá skupina v zájmu vyváženosti „adoptovala“ tři vězně: z Východu, ze Západu a z rozvojových zemí. Organizace se hned v roce 1961 na konferenci zástupců v Belgii nazvala Amnesty International (AI) a toho roku podnikla první dvě výzkumné mise – do Ghany a poté do Československa. Šlo o misi významného představitele AI, irského politika Séana MacBridea, který přicestoval do ČSSR, aby intervenoval u čs. ministra zahraničí Václava Davida za Beranovo propuštění.³¹

Aktivít skupin AI si všiml i exilový tisk: *V městě Lewisham v Anglii vytvořili skupinu organizace „Amnesty“, jež usiluje o osvobození politických vězňů. Skupina převzala jako svůj případ čs. kněze dr. Antonína Mandla, zatčeného r. 1949 jako spolupracovníka arcibiskupa Berana a odsouzeného na 14 let. [...] AMNESTY, mezinár[odní] organizace, usilující o osvobození politických vězňů, vybidla veřejnost, aby zaslala vězněným vánoční přání ev. na adresu dotyčných vlád. Na prvním místě jmenovala ARCIBISKUPA Dr. JOSEFA BERANA, c. o. Ministerstvo vnitra (Ministry of Interior), Prague, Czechoslovakia.*³²

Již v roce 1965 získala AI status konzultanta při Radě Evropy a Spojených národů, roku 1969 při UNESCO, v roce 1972 při komisi pro lidská práva Organizace amerických států. Skutečný rozmach hnutí nastal v sedmdesátých letech. Roku 1977

30 *The National Archives London-Kew*, f. Foreign Office, sign. 1110/2112, Amnesty International, Annual Report June 1, 1965 – May 31, 1966.

31 VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. ÚSTR, Praha 2018, s. 281.

32 *Čechoslovák*, 1962, roč. 12, č. 39 (19. 10. 1962), rubrika Čs. zprávy ze světa, s. 5.

Prokop Tomek

obdržela Amnesty International dokonce Nobelovu cenu míru za přínos k zajištění svobody, spravedlnosti a míru ve světě.

Původní mandát byl v šedesátých letech velmi jednoduchý. Její členové se měli všemožně snažit o to, aby dosáhli propuštění politických vězňů u příslušných vlád, a do té doby usilovat i o zlepšení jejich životních podmínek a zmírnění nouze rodinných příslušníků.

V sedmdesátých letech se zaměření Amnesty International rozšířilo a zpřesnilo. Organizace usilovala o propuštění mužů a žen držených kdekoliv ve světě pro jejich přesvědčení, barvu pleti, pohlaví, etnický původ, jazyk nebo náboženství, pokud neuzívali ani neobhajovali násilí. Takoví lidé byli nazýváni vězni svědomí. AI dále požadovala spravedlivý a neprotahovaný soud pro všechny politické vězně včetně zadržovaných bez obvinění a soudu. A konečně se mandát rozšířil o úsilí dosáhnout zákazu trestu smrti, mučení nebo jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu, a to v případech veškerých vězňů bez výjimky.³³

Hlavním projevem zájmu byla tzv. adopce vězňů svědomí skupinami členů Amnesty International. Celé hnutí se zapojovalo do tzv. spěšných akcí (Urgent Actions – UA), které začaly až v první polovině sedmdesátých let. Cílem bylo zorganizovat intenzivní proud telegramů a dopisů, které by v krátkém časovém úseku zahltily vybrané adresy žádostmi týkajícími se jediné osoby. Vyhlášovaly se v případech akutního ohrožení obětí porušování lidských práv, například při zhoršení zdravotního stavu ve vězení, zhoršení vězeňských podmínek, hrozbě vykonání trestu smrti, mučení, zastrasování a podobně. Dopisy a telegramy se z centrálního místa, Mezinárodního sekretariátu AI v Londýně, rozesílaly urychleně buď přímo, nebo přes národní sekce AI do desítek zemí světa. Nebyly tedy věci několik skupin, ale mnoha členů a podporovatelů. Dalším způsobem aktivizace členů byl bulletin *Amnesty International Newsletter*, kde se prezentovaly i jednotlivé případy vězňů svědomí jako tzv. tří vězňů měsíce s vyzvou k akcím v jejich prospěch. První spěšná akce týkající se Československa se objevila roku 1978. Týkala se těžce nemocného vězně svědomí Miloslava Černého z Liberce.

Seznam případů z Československa, o které se AI zajímala, obsahuje asi čtyři sta jmen.³⁴ Pravděpodobně není úplný, zřejmě v něm chybí část jmen z počátečního období. Jen část z nich byli uznání a adoptovaní vězni svědomí. Celou řadu případů AI zkoumala. Někdy nešlo jen o vězně svědomí, ale také o lidi, kteří byli zastrasováni na svobodě nebo na nichž měl být vykonán trest smrti, byť se jednalo o ryze kriminální případy. Ročně pracovala AI pouze na desítkách aktuálních případů z Československa. Vždy ovšem bylo v příslušných dokumentech uvedeno, že organizace nepochybuje o tom, že skutečný počet vězňů svědomí v zemi je mnohem vyšší. Jen za rok 1987 členové a sympatizanti AI zaslali do ČSSR celkem 26 324 protestů státním orgánům a jejich funkcionářům. Tehdy to bylo ve prospěch vězňů svědomí Jiřího Wolfa, Heřmana Chromého, Petra Pospíchala, Pavla Wonky, Pavla Krivky, Ervína Motla a dalších.³⁵

33 Základem byla Všeobecná deklarace lidských práv OSN, článek 3: *Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost*, článek 5: *Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu* a článek 9: *Nikdo nesmí být svědomě zatčen, držen ve vazbě nebo vyhoštěn do vyhnanství*.

34 AA, seznam Amnesty International, Czechoslovak closed cases (nedatováno).

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

Příklady akcí ve prospěch ohrožených vězňů

Amnesty International se opakovaně zajímala o vězněného spisovatele Jaromíra Šavrdy (1933–1988). Například spěšná akce z 28. července 1980 byla vyvolána zprávami o zhoršení jeho zdravotního stavu ve výkonu trestu v Ostrově nad Ohří. Šavrdy v minulosti trpěl ledvinovou tuberkulózou a nespecifikovaným onemocněním srdce. Jeho zdraví nikdy nebylo pevné a AI měla dostat zprávy o jeho úbytku na váze, zhoršujícím se zraku a ztrátě všech předních zubů. Výzvu doplňoval stručný popis jeho dosavadní perzekuce: v září 1978 byl vzat do vazby, v srpnu 1979 odsouzen na dva a půl roku vězení za šíření tzv. protistátních textů. V době uvěznění se stal invalidním důchodcem. Informace pokračovala líčením marných snah o udělení milosti nebo podmíněčné propuštění. Úřední místa na dopisy nereagovala. Jaromíra Šavrdy prohlásila AI vězněm svědomí a spěšná akce byla již druhou v jeho prospěch. První byla vyhlášena 31. ledna 1979.³⁶ O Šavrdově adopci Amnesty International informovaly v září 1980 také samizdatové *Informace o Chartě 77*.³⁷

Vyhlášení každé spěšné akce obsahovalo doporučené kroky. V tomto případě byly zvláště vítané žádosti lékařů, spisovatelů a novinářů. Zájemci měli posílat telegramy, expresní dopisy i běžné dopisy do 11. září 1980. Šlo tedy o akci časově omezenou, plánovanou zhruba na měsíc a půl. Doporučeným požadavkem bylo Šavrdovo okamžité a bezpodmínečné propuštění. K tomu ovšem nedošlo a Jaromír Šavrdy byl propuštěn až po vykonání dvouapůlletého trestu 26. března 1981.

Jako příklad pozitivního výsledku zahraničního zájmu si zaslouží zmínku intervence ve věci vězněné novinářky a disidentky Otty Bednářové. V květnu 1979 byla vzata do vazby za činnost ve VONS a v rámci skupiny šesti členů VONS v říjnu 1979 odsouzena Městským soudem v Praze ke třem letům odnětí svobody za trestný čin podvracení republiky. Její zdravotní stav se v opavské věznici při tvrdé práci na šicím stroji rychle zhoršoval. V této situaci se aktivizovali jak její zastánci v ČSSR, tak zahraniční iniciativy. Dne 6. července 1980 zaslalo 71 žen z ČSSR petici prezidentu Gustávu Husákovi s požadavkem na její propuštění. Synové O. Bednářové pak zveřejnili 20. července 1980 výzvu veřejnosti a mezinárodními organizacím s prosbou o pomoc matce, jejíž zdravotní stav byl kritický.³⁸ První spěšnou akcí v její prospěch vyhlásila AI již v roce 1979 a další s doplněním 24. července 1980.³⁹ Za srpen 1980 se v operativní svodce Správy SNV o situaci ve vězeňských zařízeních k jejímu případu uvádí: *Z rozboru písemností zasilaných do výkonu trestu odnětí svobody je patrné, že nevládní instituce i soukromé osoby v kapitalistických státech projevují v současné době největší zájem*

35 TOMEK, Prokop: *Činnost kontrarozvědky StB proti Amnesty International v dochovaných dokumentech*, s. 308–311, dokument Informace a návrh stanoviska k dopisu Amnesty International, 15. 2. 1988.

36 AA, Amnesty International Urgent Actions, index AI EUR 16/10/80 (UA 161/80). *Czechoslovakia: Dr. Jaromir Savrda. Health Concern*, 28. 7. 1980.

37 Jaromír Šavrdy. *Informace o Chartě 77*, 1980, roč. 3, č. 13, s. 7.

38 Výzva synů Otty Bednářové. *Informace o Chartě 77*, 1980, roč. 3, č. 11, 1980, s. 9.

39 AA, index AI EUR 16/010/1979 (UA 193/79), společná UA 1343/79 s dalšími souzenými členy VONS. Dále přímo k jejímu případu UA 157/80 (index AI EUR 16/009/1980), její doplnění (index AI EUR 16/014/1980).

Prokop Tomek

o odsouzenou Bednářovou. Po vydání tzv. „Výzvy synů Otty Bednářové“ bylo do NVÚ doručeno ke dni 25. srpna 1980 celkem 89 dopisů, z toho 37 na adresu ústavního lékaře a 52 na adresu náčelníka útvaru. Dopisy byly zaslány takto:

Odesílatel	Adresa vězeňský lékař	Adresa náčelník věznice	Celkem
Francie	5	16	21
NSR (tehdejší označení SRN)	9	9	18
Švédsko	4	4	8
USA	8	8	16
Belgie	5	4	9
Švýcarsko	2	6	8
Nový Zéland	1	0	1
Velká Británie	1	1	2
Holandsko	1	2	3
Austrálie	0	1	1
Kanada	1	1	2
Celkem	37	52	89

Autoři dopisů většinou píší o vážné nemoci ods[ouzené] Bednářové (mnozí vyžadují podání zprávy o zdravotním stavu) a apelují na lidskost lékaře i náčelníka útvaru. V obsahu jsou i odvolávky na materiály vydané OSN k problematice lidských práv apod. [...]. Ods. O. Bednářová byla 11. 8. 1980 přemístěna do nemocnice ÚSNV č. 2 Praha ke komplexnímu vyšetření zdravotního stavu.⁴⁰ Koncem září 1980 soud přerušil Ottě Bednářové trest na dobu potřebnou k léčení. Do výkonu trestu se již nevrátila. Je velmi pravděpodobné, že jí pomohly právě mezinárodní ohlasy.

Další úspěšné akce Amnesty International se týkaly v roce 1980 například případu Rudolfa Battěka⁴¹, který se stal předmětem zájmu i mnoha dalších zahraničních iniciativ. Dne 1. srpna 1980 byla vyhlášena úspěšná akce AI kvůli obavám z jeho perzekuce zneužitím právních ustanovení ve věci údajného trestného činu útoku na veřejného činitele. Právě obavy ze zneužití práva byly druhým nejběžnějším důvodem vyvolání úspěšné akce Amnesty International.

40 ABS, f. SSNV – neuspořádáno, Svodky 1980, Operativní svodka po linii vnitřní ochrany mezi odsouzenými za měsíc srpen 1980, Zájmové osoby ve výkonu trestu, 9. 9. 1980, s. 4.

41 Rudolf Battěk (1924–2013), sociolog, filozof a politik, signatář Charty 77, spoluzakladatel VONS a později i Hnutí za občanskou svobodu (HOS). V letech 1969–1970 byl poprvé ve vazbě pro politické protesty, 1971–1974 vězněn za distribuci letáků, v letech 1980–1985 znovu vězněn – odsouzen byl na sedm a půl roku odnětí svobody pro trestný čin podvracení republiky (činnost ve VONS) a ublížení na zdraví (údajný útok na příslušníka Veřejné bezpečnosti).

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

Z důvodu obav o zdravotní stav byla 12. února 1982 zahájena spěšná akce ve prospěch Karla Kyncla. Toho přijala Amnesty International za vězně svědomí již při prvním věznění v lednu 1972, když byl odsouzen na dvacet měsíců za letákovou akci k volbám. Před slíbenou emigrací byl K. Kyncl 6. května 1981 opět vzat do vazby pro údajné podvracení republiky. Podle dostupných zpráv ztratil dvacet kilogramů na váze a byl po operaci žaludku. Amnesty International proto vyvolala v listopadu 1981 akci psaní dopisů lékařů v jeho prospěch.⁴²

Motivem podobných akcí byl znepokojivý zdravotní stav Jiřího Rumla (26. dubna 1982), Ladislava Lise (21. ledna 1983), Václava Havla (4. února 1983) a Vladimíra Veselského (8. září 1989). Úplný soupis spěšných akcí Amnesty International ve prospěch vězněných občanů v Československu je prozatím obtížné sestavit.

Porušování lidských práv v ČSSR podle výročních zpráv Amnesty International

Významnou činností Amnesty International bylo i prohlubování obecného povědomí o porušování lidských práv v Československu. Tisková prohlášení, výzkumné zprávy a také pravidelné výroční zprávy o činnosti organizace a zejména o stavu lidských práv ve světě hojně citovala přední média ve svobodném světě. Proto je tento druh publikací důležitý jako svědectví o zahraničním zájmu o politické vězně v Československu. Vývoj jejich obsahu a akcentů také ukazuje na určité trendy jak v porušování lidských práv, tak i v zahraničních reakcích. Jestliže v šedesátých letech nebylo Československo v těchto dokumentech prakticky zmiňováno, v dalších dvou desetiletích patřilo mezi často a obšírně citované jak absolutně, tak i ve srovnání s dalšími zeměmi východního bloku.

Výroční zpráva o činnosti za léta 1975 a 1976 uvádí, že v červnu 1976 lokální skupiny Amnesty International pracovaly na případech 35 vězňů svědomí v ČSSR. Jako ve všech následujících výročních zprávách bylo i v této uvedeno, že vězňů svědomí je v ČSSR nepochybně mnohem více, jen o nich nejsou dostatečné informace. Zpráva se věnovala i otázce podmínek věznění a komentovala dopis příbuzných Milana Hübla, Jiřího Müllera, Antonína Ruska, Jaroslava Šabaty a Jana Tesaře prezidentu Husákovi. Přestože byli všichni odsouzeni do nejlehčí, první nápravně-výchovné skupiny,⁴³ bylo s nimi údajně zacházeno hůře než s většinou ostatních vězňů. Dopis popisoval po-

42 AA, Amnesty International Urgent Actions, Index AI EUR 16/02/81 (UA 44/82). *Czechoslovakia: Karel Kyncl. Health Concern*, 12. 2. 1982. Karel Kyncl (1927–1997), novinář, oponent režimu. Po roce 1969 byl šikanován (byl opakovaně propouštěn ze zaměstnání, byl mu odebrán invalidní důchod, pas, řidičský průkaz a technický průkaz od auta, telefon, prodělal desítky výslechů, domovní prohlídky, byl sledován). V létě 1972 byl odsouzen pro podvracení republiky na 20 měsíců odnětí svobody, které si odpýkal. Dne 6. 5. 1981 byl znovu vzat do vazby pro tentýž čin (propuštěn 22. 3. 1982). V únoru 1983 se vystěhoval do Velké Británie, kde dále působil jako novinář.

43 Ve vězeňském systému komunistického Československa existoval systém tří nápravně výchovných skupin. První byla určena pro méně závažné trestné činy a prvotrestané osoby, druhá pro recidivisty a třetí pro nejzávažnější případy a dlouhodobé recidivisty. Diferencován byl i přístup k výhodám, mimo jiné k návštěvám, poštovnímu styku a zaslání balíčků.

Prokop Tomek

rušování předpisů vězeňským personálem a zhoršování podmínek odsouzených. Šlo o monotónní práci negativně působící na psychiku, vysoké pracovní normy a špatné hygienické podmínky. Amnesty International dopis dokonce přeložila a šířila. Její vedení napsalo na podporu těchto vězňů i vlastní dopis generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ a prezidentu republiky Gustávu Husákovi.⁴⁴

Jedním z prvních obsažnějších materiálů Amnesty International k situaci v Československu byla brožura *Briefing Czechoslovakia*, vydaná v březnu 1977 jako devátá publikace v edici těchto stručných informací o zemích zájmu. Na šestnácti stranách seznamovala zájemce z nejšířší veřejnosti se základními geografickými a politickými údaji o ČSSR a o vývoji porušování lidských práv v zemi. Dokument neuváděl kompletní výčet, ale jen příklady perzekuce, včetně legislativních podmínek umožňujících takovou praxi režimu. Materiál měl sloužit jako pomůcka pro členy a aktivisty AI k přípravě a vedení pomocných akcí pro oběti porušování lidských práv v Československu, kde mělo být podle zprávy padesát až sto vězňů svědomí. Dále materiál přinášel přehled míst věznění, vězeňských podmínek, které byly daleko za standardem minimálních pravidel pro zacházení s vězni OSN. Výslovně zdůrazňoval neuznávání statutu politického vězně, stísněné ubytování pouze s nezákladnějším vybavením, vyčerpávající práci, slabou úroveň zdravotní péče, ponižující podmínky návštěv příbuzných, perzekuci ze strany ostrahy, ale i problémy se získáním zaměstnání po propuštění z výkonu trestu, následný špatný zdravotní stav a dluhy za věznění (náklady vazby a trestu museli vězni uhradit). Zpráva se zabývala i dalšími formami porušování lidských práv, zejména pronásledováním intelektuálů, kterým byla upírána možnost pracovat v oboru. Výslovně byly dále zmíněny sankce za odpírání vojenské služby, zastrahování oponentů režimu, omezování svobody náboženství a svobody pohybu včetně odpírání slučování rodin rozdělených státními hranicemi. Amnesty International byla v roce 1977 aktivní ve 25 případech československých vězňů zadržovaných z politických důvodů. Opakovaně vyjadřovala znepokojení nad podmínkami života vězňů a žádala úřady o nápravu. Zajišťovala i pomoc jejich rodinám a pomáhala jim při návratu do života po propuštění.⁴⁵ Aktualizované vydání brožury bylo připraveno v červnu 1981.

Ve výroční zprávě za rok 1977 se konstatuje, že za léta 1976–1977 se situace v ČSSR v oblasti lidských práv zhoršila. Obsáhle byly popisovány procesy se stoupcí undergroundu.⁴⁶ Na konci června 1977 evidovala AI v ČSSR 15 adopcí a 14 případů zkoumala.⁴⁷

44 *The Amnesty International Report 1975–1976*, Czechoslovakia, nestránkováno.

45 *Amnesty International Briefing, Czechoslovakia, March 1977*, vydáno podle *News release AI reports on Human Rights Violations in Czechoslovakia*, index AI NWS 02/15/77, 27. 3. 1977.

46 Prvním velkým zásahem proti undergroundu byl postih v roce 1976. Dne 17. 3. 1976 bylo zatčeno 22 osob, které se 21. 2. účastnily Druhého festivalu druhé kultury v Bojanovicích. Následovaly domovní prohlídky. Bylo vyslechnuto přes sto přátel a příznivců hudebních skupin The Plastic People of the Universe (PPU) a DG 307. Zadrženi byli obviněni z nepolitického trestného činu výtržnictví (§ 202 tr. zákona), za který hrozil až tříletý trest vězení v případě organizované činnosti. První soud se konal ve dnech 5.–6. 7. 1976 v Plzni, kde byli odsouzeni za údajně spáchání trestného činu výtržnictví podle § 9/2 a 202/1, 2 tr. zákona Karel Havelka k trestu dva a půl roku, Miroslav Skalický

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

Během roku 1978 pronásledování lidí hlásících se o svá občanská a politická práva pokračovalo. Většina sledovaných případů se týkala věznění za psaní, distribuci nebo držení textů kritických k režimu. Skupiny AI pracovaly v červnu 1978 již na 60 adopcích a prověřovaných případech vězňů svědomí. AI tehdy zaznamenala dva případy vězňů, s nimiž bylo zacházeno způsobem vysloveně ohrožujícím zdraví. Miloslav Černý (adoptovaný AI jako vězeň svědomí) si jako epileptik odpykával tříletý trest, vězeňský lékař mu odmítal vydat léky, a když se jich Černý dožadoval, za trest mu byl odpírán balíček a dopisy od rodiny. V březnu 1978 AI vyhlásila v této věci spěšnou akci.⁴⁸ Sdělení VONS z jara 1979 ukazuje, že podpora ze zahraničí byla v ČSSR zaznamenána a považována za účinnou: *Podmínky věznění Miloslava Černého v N[ápravně]V[ychovném]Ú[stavu] M[inisterstva]S[pravedlnosti] Mírov se výrazně zlepšily. Miloslavu Černému je poskytována potřebná lékařská péče a není již šikanován pro údajné neplnění pracovní výkonné normy. Je to výsledek široké solidarity v národním i mezinárodním měřítku. Tato skutečnost se potvrzuje i v jiných případech. Intervence ve prospěch vězňů, dopisy a balíčky ze zahraničí mají pozitivní vliv na podmínky, v nichž vězni žijí. Zdravotní stav Miloslava Černého byl koncem roku 1978 už natolik vážný, že nelze vyloučit názor, že tato solidarita mu zachránila život.*⁴⁹

Během roku 1979 žádala AI generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta Gustáva Husáka bez výsledku o amnestii pro vězně svědomí. Skupiny AI pracovaly v dubnu 1979 na 55 případech. Zpráva zmínila i dokument Charty 77 č. 16 z 22. května 1978 o československém vězeňství, přeložený a mezinárodně šířený. Zprávy o špatné zdravotní péči vyvolaly spěšné akce ve věcech tří vážně nemocných vězňů svědomí: Jana Šimsy, Jiřího Lederera a Jaroslava Šabaty.⁵⁰ V roce 1980 patřily mezi hlavní výhrady organizace ubohé podmínky odsouzených z politických důvodů a jejich zastrašování. V dubnu 1980 vedla AI v patrnosti 38 případů.⁵¹ Za rok 1981 byly výslovně uvedeny trestní postihy z důvodu projevování osobních názorů, soudní procedury neodpovídající mezinárodním standardům a ubohé podmínky zadržování politických vězňů. Koncem dubna 1981 pracovala AI na 29 případech adoptovaných vězňů a zkoumala šest dalších případů. Jen jediný vězeň adoptovaný AI byl amnestován k 35. výročí osvobození země od nacistické okupace (jeho jméno uvedeno není). AI informova-

---

k 18 měsícům a František Stárek k 8 měsícům odnětí svobody nepodmíněně. Druhé soudní řízení probíhalo u Okresního soudu pro Prahu-západ ve dnech 21.–23. 9. 1976. Historik umění a umělecký vedoucí PPU Ivan Martin Jirous byl odsouzen k 18 měsícům, básník a hudebník PPU a DG 307 Pavel Zajíček ke 12 měsícům, evangelický duchovní a zpěvák Svatopluk Karásek k 8 měsícům a saxofonista PPU Vratislav Brabec k 8 měsícům odnětí svobody. Odvolací soud rozsudky potvrdil. Represe proti undergroundu urychlila formování disentu a vznik Charty 77.

47 *The Amnesty International Report 1977*, Czechoslovakia, s. 281–282.

48 *The Amnesty International Report 1978*, Czechoslovakia, s. 290–292. Miloslav Černý, nar. 1930, dělník, vězněn od března 1977 do března 1980 pro údajné pobuřování.

49 PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Sdělení VONS č. 80, 6. 3. 1979, s. 300.

50 *The Amnesty International Report 1979*, Czechoslovakia, s. 125–129. Signatář a mluvčí Charty 77 Jaroslav Šabata (1927–2012) byl vězněn již v letech 1971–1976, kdy byl podmíněně propuštěn. Podruhé byl uvězněn 1. 10. 1978.

51 *The Amnesty International Report 1980*, Czechoslovakia, s. 260–264.

Prokop Tomek

la o některých méně známých případech lidí uvězněných pro vyjadřování vlastních názorů, dále o pronásledování věřících, příslušníků undergroundu a disidentů. Organizace byla znepokojena zprávami o podmínkách výkonu trestu na Mírově. Šlo o případ Petra Uhla, který měl být opakovaně zastrašován a trestán, například v listopadu 1980 byl třikrát potrestán za stížnosti řediteli věznice na nedostatek hygieny a častou diskriminaci politických vězňů. AI vyhlásila spěšné akce ve prospěch vězňů svědomí Jaromíra Šavrdy, Otty Bednářové a Rudolfa Battěka, jejichž špatný zdravotní stav vyvolával zvláštní znepokojení.⁵²

Zpráva za rok 1981 uváděla jako hlavní problémy legislativu omezující lidská práva, věznění lidí vyjadřujících názory neschválené úřady a podmínky věznění a špatné zacházení s vězni. AI žádala prezidenta ČSSR, aby uvedl trestní zákon do souladu s mezinárodní dohodou o občanských a politických právech, kterou ČSSR ratifikovala v roce 1975. Většina adoptovaných vězňů svědomí byli členové nebo podporovatelé neoficiálních lidskoprávních skupin Charta 77, VONS a lidé věřící. AI informovala o akci ve prospěch lidí dovážejících do země svobodnou literaturu a o dalších jednotlivých případech z disentu, jako byly postihy redaktorů časopisu *Vokno*,⁵³ římskokatolických kněží a věřících a odpíračů vojenské služby. Na konci prosince 1981 pracovala AI ve prospěch 36 adoptovaných vězňů svědomí a zkoumala jeden další případ. Organizace byla trvale znepokojena zprávami o poměrech ve věznici na Mírově, kde mělo být v dubnu 1981 osm politických vězňů soustředěno do dvou cel, z nichž jedna sloužila jako dílna i odpočívárna. Jejich práce měla spočívat v kompletování bakelitových výrobků bez odvětrání a v hluku, v ovzduší obsahujícím azbest a bez ochranných pomůcek. V minkovické věznici byla vydávána neodpovídající strava, panovaly tam nevyhovující hygienické podmínky, byly zadávány nesplnitelné pracovní úkoly, které přispěly ke střetům mezi vězni.⁵⁴

Ve výroční zprávě za rok 1982 se znovu psalo o zadržování lidí pro porušování zákonů omezujících možnost nenásilného prosazování lidských práv, špatných vězeňských podmínkách, zastrašování bývalých vězňů svědomí a praxi trestu smrti. Koncem roku 1982 pracovala AI ve prospěch 33 adoptovaných vězňů a zkoumala čtyři další případy. Uvedla případy uvěznění disidentů, příslušníků undergroundu, věřících a vývoj kauzy distributorů zahraniční literatury. Vyjádřila znepokojení nad zprávami o podmínkách věznění v Plzni-Borech, kde vykonávala své tresty řada vězňů svědomí. Mělo tam být ubytováno údajně až 36 vězňů na jedné cele a výrobní normy při výrobě bižuterie byly tak vysoké, že někteří odsouzení museli pracovat přesčas, dvanáct hodin denně a šest dní v týdnu. Kdo nesplnil normu, měl kráceny dávky jídla. Kromě zastrašování disidentů na svobodě zpráva zmínila jako novinku přísný policejní ochranný dohled u Václava Malého⁵⁵ a Ladislava Lise.⁵⁶

52 *The Amnesty International Report 1981*, Czechoslovakia, s. 285–289.

53 Samizdatový časopis *Vokno* vydával od roku 1979 František Stárek s přáteli jako hlavní časopis českého undergroundu. Během přípravy šestého čísla byli v roce 1981 zatčeni a později odsouzeni k nepodmíněným trestům vězení František Stárek, Ivan Jirous, Michal Hýbek a Milan Fryč.

54 *The Amnesty International Report 1982*, Czechoslovakia, s. 261–264.

55 Václav Malý, nar. 1950, katolický kněz a disident. Půl roku po vysvěcení na kněze podepsal Chartu 77

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

Zpráva z roku 1983 opakovala poznatky o zadržování vězňů svědomí, špatném zacházení s vězni a praxí trestu smrti. Na konci toho roku registrovala AI v ČSSR 23 případů vězňů svědomí. Opakovaně informovala o případu vězněného Jaromíra Šavrdy za shromažďování, rozmnožování a šíření samizdatů. Jeho zdravotní stav byl špatný a podle vězeňského lékaře vyžadoval chirurgický zákrok, který nebylo možné provést v žádném vězeňském zařízení. Soud ale prý rozhodl, že Šavrdka žádný zákrok nepotřebuje. Dále zpráva informovala o případech Ladislava Lise, Jiřího Wolfa, františkánských mnichů a svědků Jehovových. Dále byl výslovně jmenován Jaroslav Javorský, odsouzený za údajnou špionáž na třináct let vězení, který měl ve valdické věznicí vážně onemocnět a 17. února 1983 zahájit hladovku na protest proti nedostatku lékařské péče. Před jejím ukončením byl údajně bit a umístěn do podzemní cely bez vody. Jirí Gruntorád, vykonávající čtyřletý trest v Mínkovicích, byl zastrášován vězeňskou správou, stal se terčem častých administrativních trestů včetně samoty a omezování stravy. Dne 17. března byl údajně bit dozorcí a po stížnosti umístěn na šest dní na samotku, dokud stopy po bití nezmizely. Nato byl 7. dubna 1983 obviněn z trestného činu křivého obvinění.⁵⁷

Zpráva Amnesty International za rok 1984 přináší jako hlavní témata pokračující zadržování vězňů svědomí a vykonávání trestu smrti. Dále vyjadřuje znepokojení z praxe uplatňování ochranného dohledu nad propuštěnými vězni svědomí. Koncem roku registrovala AI v ČSSR 15 případů vězňů svědomí. Organizace zaznamenala, že méně vězňů bylo odsuzováno na dlouhé tresty. Jako příklad byly uvedeny případy Miklóse Duraye⁵⁸, mladých katolíků a tajných františkánů. Ukázkou zneužívání ochranného dohledu bylo stále zacházení s Ladislavem Lisem. AI byla stále znepokojena zdravotním stavem Jaromíra Šavrdy ve vězení Ostrov. Byla mu odírána odborná lékařská péče a zamítnuto zkrácení trestu ze zdravotních důvodů.⁵⁹

Výroční zpráva shrnující rok 1985 vytykala režimu v ČSSR pokračující praxi věznění z důvodu svědomí v podmínkách legislativy omezující možnost nenásilného uplatňování lidských práv. Dále kritizovala zákon o ochranném dohledu a trest smrti. Koncem roku 1985 hájila AI v ČSSR 22 vězňů svědomí nebo jejich případy zkoumala. AI měla také informace o mnoha lidech s kratšími tresty, s podmíněnými odklady

---

a byl zbaven státního souhlasu k výkonu funkce kněze. Od května do prosince 1979 byl bez soudu vězněn a do roku 1989 opakovaně policejně šikanován. V roce 1996 se stal pomocným biskupem pražským.

56 *The Amnesty International Report 1983*, Czechoslovakia, s. 248–251.

57 *The Amnesty International Report 1984*, Czechoslovakia, s. 276–278. Jirí Gruntorád, nar. 1952, dělník, disident, vydavatel a knihovnik samizdatové literatury, signatář Charty 77. Nejprve byl odsouzen na tři měsíce za trestný čin nedovoleného držení zbraně, v letech 1980–1984 byl vězněn za trestný čin podvracení republiky a ve vězení byl odsouzen k dodatečnému trestu čtrnácti měsíců za trestný čin křivého obvinění. Trest byl později zrušen a Jirí Gruntorád byl zproštěn viny, takže jej nevykonával. Po propuštění z vězení žil tři roky v policejním ochranném dohledu, což byla forma účelové šikany. Po roce 1989 vybudoval a dosud vede knihovnu samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti.

58 Miklós Duray, nar. 1945, slovenský geolog, publicista a politik, disident a signatář Charty 77. V osmdesátých letech byl opakovaně zadržován a vězněn. Po roce 1989 poslanec a maďarský menšinový politik.

59 *The Amnesty International Report 1985*, Czechoslovakia, s. 261–263.

Prokop Tomek

trestů, dále obviněných na svobodě bez vazby nebo zastrašovaných jinými způsoby. Jako příklady perzekuce byly uvedeny případy ekologického aktivisty Pavla Křivky, Petra Cibulky⁶⁰, pronásledování katolických laiků, odsouzení za pokus o útěk ze země, ochranný dohled nad Jiřím Gruntorádem a Ladislavem Lisem či praxe trestů smrti.⁶¹

Zpráva za rok 1986 uváděla zadržování vězňů svědomí, špatné zacházení s některými z nich a užívání trestu smrti. Ke konci roku AI adoptovala nebo studovala 33 případů vězňů svědomí. AI v září žádala o propuštění sedmnácti vězňů svědomí, např. Heřmana Chromého⁶². Kvůli šíření díla George Orwella byli vězněni Jaroslav Švestka a Eduard Vacek⁶³. Dále byl uveden případ perzekvovaných členů Jazzové sekce⁶⁴ a pronásledování z náboženských důvodů. AI získala zprávy prokazující držení vězňů svědomí v podmínkách neodpovídající hygieny, zdravotní péče a výživy. Obdržela stížnosti pro zvláště tvrdé disciplinární tresty za neplnění pracovních norem a porušování vězeňských předpisů. Ty zahrnovaly krácení stravovacích dávek a věznění ve speciálních trestních celách. Zvláště znepokojena byla zprávami o duševním a fyzickém zdraví Jiřího Wolfa, vězně svědomí odpykávajícího si šestiletý trest ve Valdicích. Často byl administrativně trestán a stal se i terčem výhrůžek vězeňského personálu a spoluvězňů. Trpěl depresemi, bolestmi na hrudi a zhoršujícím se viděním. Podobné zprávy byly zveřejněny o zdravotním stavu Waltera Kania, vězněného rovněž ve Valdicích. Od roku 1980 byl nemocen s anginou pectoris, stěžoval si na potíže s játry a prodělal i dvě srdeční příhody. Nedostávala se mu odpovídající zdravotní péče a trpěl psychickým stresem.⁶⁵

Výroční zpráva za rok 1987 uváděla v kapitole Československo nejméně dvacet vězňů svědomí hájených AI. Mnoho dalších bylo pravděpodobně uvězněno během roku pro nenásilnou politickou a náboženskou činnost či snahu opustit zemi. S několika vězni svědomí bylo prokazatelně špatně zacházeno, dva lidé byli odsouzeni k trestu smrti a jeden popraven. Ve srovnání s předcházejícím rokem byly některé

60 Petr Cibulka, nar. 1950, aktivista, disident a novinář, signatář Charty 77. Před listopadem 1989 byl opakovaně vězněn zejména za distribuci nezávislé literatury a hudby. Po roce 1989 politik a novinář.

61 *The Amnesty International Report 1986*, Czechoslovakia, s. 276–278.

62 Heřman Chromý, nar. 1947, básník, disident, signatář Charty 77, politik a diplomat. V roce 1986 byl odsouzen pro trestný čin podvracení republiky za svou literární činnost na dva roky odnětí svobody. Po roce 1989 poslanec a diplomat.

63 Jaroslav Švestka, nar. 1942, dřevorubec, byl vzat do vazby 17. 9. 1984 a obviněn pro trestný čin poškozování zájmů republiky v cizině. Později odsouzen na dva roky odnětí svobody fakticky za to, že odeslal poštou část svého literárního deníku s názvem *Orwellův rok*. Eduard Vacek, nar. 1947, elektromechanik, byl vzat do vazby 22. 1. 1986 a odsouzen na jeden rok odnětí svobody za výtržnictví, jak byla hodnocena jeho vlastní literární produkce a šíření samizdatových časopisů *Vokno a Pako*.

64 Jazzová sekce byla založena jako legální zájmová organizace v roce 1969. Svoji organizační a vydavatelskou činností se postupně dostávala do střetu s režimem. Policejní a administrativní šikana vyvrcholila v roce 1986 zatčením osmi jejích předních aktivistů a nakonec odsouzením pěti z nich pro trestné činy porušování povinností při nakládání s finančními a hmotnými prostředky, nedovolené podnikání a pokus trestného činu poškozování majetku v socialistickém vlastnictví.

65 *The Amnesty International Report 1987*, Czechoslovakia, s. 285–287. Walter Kania (1940–1996), řidič, signatář Charty 77. Od roku 1977 byl jedenáct let vězněn pro údajné rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a trest mu byl dvakrát prodloužen pro údajné poškozování zájmů republiky v cizině (pokus o propašování zpráv o situaci ve vězení). Trest mu byl přerušen 24. 5. 1988 ze zdravotních důvodů a 1. 2. 1989 zbytek prominut.

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

rozsudky uděleny s podmíněčným odkladem nebo byli obžalováni žaloby zproštěni. Probíhaly domovní prohlídky a byli zastrašováni političtí a náboženští aktivisté. Úřední statistika prozrazovala, že asi 450 lidí bylo ročně odsouzeno za pokus o opuštění republiky. Mezi vězni svědomí byli jmenovitě uvedeni i bratři Jiří a Pavel Wonkové. Pražský městský soud je v květnu 1986 odsoudil podle § 100 trestního zákona (pobuřování) na rok, respektive na rok a devět měsíců odnětí svobody. Jiří Wonka byl propuštěn krátce po rozsudku, protože strávil rok ve vazbě. O jeho bratrovi, který byl mechanikem, se ve zprávě uvádí, že před uvězněním byl dobře znám pro pomoc poskytovanou občanům v právních sporech se státem. Pokusil se stát nezávislým kandidátem v místních volbách. To však bylo zamítnuto. Protestoval u ústřední volební komise a psal úřadům způsobem, který soud označil jako kritický ke státnímu zřízení. Jiří Wonka bratra podporoval a oba byli uvězněni. Pavel Wonka byl navíc odsouzen k ochrannému dohledu na tři roky. Byla proti němu zavedena i opatření kvůli odmítání práce ve vězení. Dále byly zmíněny procesy s Jazzovou sekci, perzekuce Petra Pospíchala a Jana Duse⁶⁶. Několik vězňů svědomí trpělo zdravotními problémy následkem nedostatečné zdravotní péče nebo násilí vězeňské ostrahy či spoluvězňů. Někteří byli drženi na samotkách a v nevytápěných celách a byla proti nim uplatňována další administrativní opatření. Stav Vladimíra Kouřila⁶⁷ a Pavla Wonky vyžadoval nemocniční péči pro potíže, které byly zjevným důsledkem špatného zacházení a nevyhovujících vězeňských podmínek. Během roku 1987 AI žádala propuštění vězňů svědomí a vysílala pozorovatele k soudním procesům, ovšem stále bezúspěšně.⁶⁸

Zpráva AI za rok 1988 zaznamenávala mírné změny. Nejméně sedmáct vězňů svědomí a nezjištěný počet dalších byl sice pro nenásilné prosazování politických a náboženských aktivit a pokusy opustit zemi ve vězení, ale někteří z nich byli v říjnu 1988 propuštěni na amnestii. Mnoho lidí bylo krátkodobě zadrženo bez obvinění nebo se stalo terčem jiných forem zastrašování. S některými vězni svědomí bylo špatně zacházeno a nejméně jeden člověk byl odsouzen k trestu smrti. Přes pokračující odsuzování osob bojujících za lidská práva však AI zaznamenala změnu spočívající v častějším udělování podmíněčných trestů. Další obvinění zůstali zcela na svobodě a jejich procesy byly odloženy. Pokračovaly ale domovní prohlídky a zastrašování věřících a lidí účastnících se pokojných protirežimních demonstrací. Dne 7. července 1988 ČSSR ratifikovala Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nehumánnímu

66 Petr Pospíchal, nar. 1960, dělník, signatář Charty 77 a člen VONS. Poprvé byl vězněn od května 1978 po dobu jedenácti měsíců, později znovu opakovaně vězněn a šikanován za svoji opoziční činnost. Naposledy byl od 22. 1. 1987 trestně stíhán a vězněn pro činnost ve skupině Polsko-československé solidarity a pro spolupráci s redakcí samizdatového časopisu *Informace o Chartě 77*. K soudnímu procesu ale nakonec nedošlo a z vazby byl propuštěn. Po listopadu 1989 diplomat a novinář. Jan Dus, nar. 18. 7. 1931, evangelický farář a signatář Charty 77. Od 20. 5. 1986 byl stíhán za své kritické dopisy zasílané úřadům a další trestné činy politické povahy. Vězněn byl od května 1986 do června 1987.

67 Vladimír Kouřil, nar. 1944, jazzový publicista, byl jedním z odsouzených v procesu s Jazzovou sekci. Byl odsouzen na deset měsíců nepodmíněně pro trestné činy porušování povinností při nakládání s finančními a hmotnými prostředky, nedovolené podnikání a pokus trestného činu poškozování majetku v socialistickém vlastnictví. V červnu 1987 byl nejprve hospitalizován ve vězeňské nemocnici a poté propuštěn z výkonu trestu ze zdravotních důvodů.

68 *The Amnesty International Report 1988, Czechoslovakia*, s. 301–302.

Prokop Tomek

a ponižujícím zacházení nebo trestání. Zmíněn byl případ odsouzení člověka za pokus o opuštění republiky či odpírače vojenské služby Vladana Kočího, aktivistů Nezávislého mírového sdružení Tomáše Dvořáka, Lubomíra Vydry a Hany Marvanové či kněze Františka Lízny. Dva vězni byli neobvykle brzy propuštěni před vypršením trestu: Ervín Motl odsouzený za podvracení republiky a Walter Kania, jehož trest byl v květnu na rok přerušen ze zdravotních důvodů. Někteří vězni svědomí ovšem podle zpráv trpěli v důsledku neodpovídající zdravotní péče a tvrdých životních podmínek ve vězení. Během květnové návštěvy dvou amerických lékařů ve věznici si jim Jiří Wolf stěžoval na depresi a špatný nervový stav a uvedl, že jeho žádost o neurologické vyšetření byla zamítnuta. V předcházejících šesti měsících dostal čtyřikrát trest deset až patnáct dnů samoty, protože poukazoval na svůj zdravotní stav a odmítal pracovat. Trest zahrnoval přeložení na jinou celu a omezení přidělu jídla. Kupodivu ne na prvním místě uvedla AI zprávu o smrti Pavla Wonky. Pro nedobry zdravotní stav byl sice na konci tříletého věznění v únoru propuštěn, ale v dubnu byl znovu uvězněn pro nedodržování ochranného dohledu. Při následném soudním procesu na konci dubna nebyl schopen chůze kvůli zraněním utrpeným během prvního uvěznění. Dne 26. dubna 1988 zemřel ve vazbě na plicní embolii. V lednu AI napsala novému generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Miloši Jakešovi dopis, v němž vyjádřila obavy nad situací v zemi v oblasti lidských práv, a v průběhu roku apelovala na propuštění všech vězňů svědomí. Vyslala rovněž pozorovatele na soudní proces s Ivanem Polanským⁶⁹, ale ten nebyl vpuštěn do soudní sítě. Amnesty International také usilovala o zrušení trestu smrti. Proto tehdy zaznamenala případ jednoho muže v Československu, který byl odsouzen k tomuto trestu z nepolitických důvodů.⁷⁰

V září 1989 zveřejnila Amnesty International výzkumnou zprávu *AI Czechoslovakia. Current prisoners of Conscience*, v níž opět vyslovovala znepokojení nad vězněním občanů, kteří se zasazovali o dodržování mezinárodně uznaných práv. AI vítala pokles počtu vězňů svědomí i revizi trestního práva, ale byla znepokojena pokračujícím vězněním jako důsledkem snah občanů o prosazování svobody projevu. Dokument popisoval případy šesti vězňů svědomí (František Stárek, Ivan Martin Jirous, Petr Cibulka, Otakar Veverka, Jan Šubrt a Vladan Kočí).⁷¹ Je třeba říci, že v tomto sedmistránkovém shrnutí byly uvedeny jen případy perzekuce těchto odsouzených. Nešlo u nich o zdravotní problémy nebo o humanitární důvody pro propuštění, protest byl postaven na požadavku propuštění lidí držených ve vězení v rozporu se zákony a mezinárodními dohodami.

Obrat nastal ve výroční zprávě Amnesty International z roku 1990, pokrývající celý předcházející kalendářní rok. Na konci roku 1989 byli v Československu propuštěni všichni vězni svědomí a jejich obvinění byla stažena. V jeho průběhu Amnesty

69 Ivan Polanský (1936–2015), slovenský disident a politik. Od 5. 11. 1987 byl ve vazbě, 17. 6. 1988 odsouzen na čtyři roky za šíření samizdatu náboženského charakteru. Amnestií mu byl 27. 10. 1988 trest snížen na dva roky a v prosinci 1988 byl podmíněně propuštěn. Po listopadu 1989 byl poslancem a politikem.

70 *The Amnesty International Report 1989, Czechoslovakia*, s. 310–312.

71 Výzkumná zpráva *Czechoslovakia. Current prisoners of Conscience* vyšla pod indexem AI EUR 16/08/89, September 1989.

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

International ještě registrovala v ČSSR 36 vězňů svědomí. Stovky zadržených, stíhaných a obviněných byly vyšetřovány na svobodě. S některými občany bylo násilně zacházeno na policejních stanicích. Jedna osoba byla odsouzena k trestu smrti. Organizace zaznamenala zadržování a věznění za svobodné sdružování a násilí páchané policií na demonstrantech. Zástupci Amnesty International dokonce navštívili v září 1989 představitele československého ministerstva zahraničních věcí a generální prokuratury. Setkali se také s představiteli oficiálně povoleného Výboru čs. veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci, založeného v prosinci 1988. V říjnu 1989 měl zástupce AI poprvé možnost být přítomen soudnímu jednání. Šlo o odvolání Stanislava Devátého proti dvacetiměsíčnímu trestu za organizaci peticí u Krajského soudu v Brně, kterého se ale jmenovaný nezúčastnil, protože se skrýval v ilegality. Slyšení tak bylo odročeno. Historicky prvním soudním řízením za nerušené účasti zástupce Amnesty International se měl stát v listopadu 1989 případ Jána Čarnogurského v Bratislavě. Ten byl obžalován z pobuřování a podvracení republiky, protože kritizoval invazi vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v roce 1968 a vydával samizdatový časopis. Dne 25. listopadu Gustáv Husák jeho trestní stíhání zastavil. Bývalý vězeň svědomí Václav Havel se stal prezidentem. Byly přijaty legislativní změny v trestním právu, dokonce byla oznámena příprava změny legislativy trestu smrti. Nadále chyběla právní úprava pro odpírače vojenské služby z důvodu svědomí.⁷²

Právě poslední spěšná akce Amnesty International vztahující se k Československu z 27. listopadu 1989 byla vyhlášena jako doplněk ke spěšné akci č. 461/89. Týkal se právě slovenského disidenta JUDr. Jána Čarnogurského. Obsahoval toto sdělení: *Amnesty International je známo, že dr. Čarnogurský byl propuštěn v sobotu 25. listopadu 1989. Byl obviněn 23. listopadu z pobuřování a podvracení republiky, ale opustil vězení během lhůty odvolání proti usnesení prokurátora. Další akce v jeho prospěch nejsou vyžadovány. Díky všem, kteří poslali apely.*⁷³

Za touto strážlivou větou se skrývá dlouholetá práce Amnesty International. Doufejme, že udělala i tečku za masivním porušováním lidských práv v naší zemi.

Další zahraniční iniciativy ve prospěch obětí porušování lidských práv

Kromě Amnesty International existovala řada dalších iniciativ. Všechny je lze jen těžko zmapovat. Jednou z nich byla Křesťanská akce za odstranění mučení (Action des chrétiens pour l'abolition de la torture – ACAT), založená roku 1974 ve Francii jako nevládní mezikonfesijní křesťanská organizace snažící se organizovat zejména petiční akce za zákaz mučení a trest smrti. ACAT měla ve Francii na 360 místních skupin. Organizovala petice nejen ve prospěch křesťanů, ale i celé řady vězňů svědomí v Československu bez ohledu na jejich přesvědčení. Organizace posílala petice například prezidentu Gustávu Husákovi, ale i nižším státním úředníkům, jako například 1. září 1981 krajskému prokurátorovi v Českých Budějovicích s kopíemi na vědomí

72 *The Amnesty International Report 1990*, Czechoslovakia, s. 280–282.

73 AA, Amnesty International Urgent Action, Index AI EUR 16/19/89, *Czechoslovakia: Dr Jan CARNOGURSKÝ*, 27. 11. 1989.

Prokop Tomek

prezidentovi, ministru vnitra Jaromíru Obzinovi a čs. velvyslanectví v Paříži. Pod peticí za propuštění ing. Jana Litomiského⁷⁴ bylo 4 419 podpisů, 2 500 individuálních dopisů z roku 1989 adresovaných generálnímu prokurátorovi se zasazovalo za propuštění Petra Cibulky.⁷⁵

Svoji aktivitu zaměřovala do ČSSR i Mezinárodní organizace pro lidská práva (International Gesellschaft für Menschenrechte – IGFM), založená v roce 1972 ve Frankfurtu nad Mohanem (její výbor orientovaný na ČSSR sídlil ve Vídni). IGFM materiálně a morálně podporovala politické vězně a lidi pronásledované pro nenásilné projevy svého přesvědčení. Například v roce 1983 vyzývala letáky k podpoře Jaroslava Javorského a Geoga Hohla⁷⁶. O rok později vydala leták k Josefu Römerovi.⁷⁷ V roce 1988 pak dokonce publikovala v německém překladu sborník Charty 77 *O československém vězeňství*.⁷⁸

Na pomoci vězňům a ohroženým široce participovali i exulanti a zahraniční přátelé. Řada iniciativ byla krátkodobých nebo navázaných na jiné organizace na obranu lidských práv či na zahraniční politické subjekty. Paul Wilson, bývalý člen hudební skupiny The Plastic People of the Universe žijící v Kanadě, nebo předseda Nadace Charty 77 František Janouch ve Švédsku udržovali styky s Georgem Steinerem v londýnském generálním sekretariátu Amnesty International. Ve věci se angažoval například sociálnědemokratický exulant Přemysl Janýr, Ivan Hartel z Plastic People Defence Fund, Alexander Tomský z nakladatelství Rozmluvy v Londýně, historik Vilém Prečan či kanadský historik, profesor Gordon Skilling.⁷⁹ Důležitou iniciativou vyslovující se k podmínkám věznění v Československu byl například i U. K. Committee for Defence of the Unjustly Prosecuted (CDUP – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných), který vedl i kampaň za propuštění Jaroslava Javorského. Britský výbor založil Josef Josten⁸⁰ v roce 1979 a výkonný výbor pak vedl pater dr. Jan Lang SJ spolu

74 Jan Litomiský, nar. 1943, disident, signatář Charty 77, člen VONS a politik. V roce 1981 byl obviněn z podvracení republiky a odsouzen na tři roky vězení. Po propuštění v únoru 1984 byl podroben ochrannému dohledu. Po listopadu 1989 byl poslancem.

75 AA, *Compte rendu des actions de l'ACAT-France en Tchécoslovaquie et République tchèque à partir de 1977* (rukopis).

76 Jaroslav Javorský, nar. 1947, tenista. V březnu 1977 emigroval za rodiči do SRN. V říjnu téhož roku byl zatčen na území Bulharska poblíž hranic s Tureckem při pokusu provést přes hranice svou snoubenku. Byl předán do ČSSR, kde byl v prosinci 1978 odsouzen ke 13 letům odnětí svobody za údajné vyzvědačství, nepovolenou emigraci a pokus o pomoc v opuštění republiky. Po rozsáhlé zahraniční kampani byl 11. 2. 1986 vyměněn na Glienickém mostě v Berlíně za jiné vězně ze Západu. Georg Hohl, nar. 1948, barman. V roce 1973 se legálně vystěhoval do SRN. Mohl proto navštěvovat ČSSR, kde údajně získával jednoho občana ke spolupráci se zahraniční převaděčskou organizací „Reimer“ z Lamu v SRN (zabývala se pašováním občanů Německé demokratické republiky do Spolkové republiky Německo, většinou na zakázku západoněmeckých příbuzných). V roce 1977 byl zatčen a o rok později odsouzen na 13,5 roku za údajné vyzvědačství.

77 PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Sdělení VONS č. 185 z 1. 6. 1980, s. 654. Josef Römer, nar. 1955, dělník. V lednu 1977 byl vzat do vazby a posléze odsouzen ke 13 letům odnětí svobody za údajné vyzvědačství a přípravu tr. činu opuštění republiky. Z NVÚ Valdice byl propuštěn až počátkem roku 1990, krátce před vypršením celého trestu.

78 GRUNTORAD, Jiri – UHL, Petr (eds.): *Der CSSR-Gulag: Ein Bericht der Charta 77*.

79 AA, Korespondence George Steinera (Amnesty International London) s exulanty.

80 POLIŠENSKÁ, Milada: *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten*. Libri, Praha 2009.

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

s britskými sympatizanty. Výkonný výbor bojující Solidarity (Komitet Wykonawczy Solidarnosci Walczaczej) publikoval informace o politických vězních v Československu a vyzýval k akcím v jejich prospěch.⁸¹

Profesora Františka Janoucha dokonce ohlásil VONS jako svého zástupce pro spolupráci s Amnesty International a dalšími mezinárodními organizacemi.⁸²

Dne 14. listopadu 1978 požadoval zástupce mezinárodního Ústavu pro mírové bádání (Peace Research Institute) v Oslu Asbjorn Eide po ministru vnitra Obzinovi propuštění Jana Zmatlíka⁸³ na svobodu. Dopisem ze dne 23. února 1979 o totéž žádal dramatik Tom Stoppard.⁸⁴ S datem 25. ledna 1979 vydala prohlášení s požadavkem propuštění vězněného Jaroslava Šabaty Socialistická internacionála (Socialist International). Figurovaly zde podpisy Françoise Mitterranda či Bettina Craxiho. Podporu pro Jaroslava Šabatu získal jeho syn Václav žijící ve Vídni. Ve stejné době pro něj získala podporu Mezinárodního výboru proti represi skupina kolem socialistického exilového časopisu *Listy*. Šabatovo propuštění žádaly 29. ledna 1979 tři tisíce účastníků manifestace v Paříži a výbor se pokusil odevzdat na čs. velvyslanectví v Paříži šest tisíc telegramů odborových politických organizací s tímtož požadavkem.⁸⁵ Francouzský básník Pierre Emmanuel zaslal jménem Mezinárodního výboru na obranu Charty 77 (International Committee for the Support of Charter 77 in Czechoslovakia) a Výboru pro vzájemnou pomoc 20. října 1980 generálnímu prokurátorovi výzvu k propuštění Rudolfa Battěka.⁸⁶

Vládní iniciativy

O zlepšení situace politických vězňů se snažily i zahraniční státní reprezentace prostřednictvím žádostí. Ty byly ale často vyvolány aktivitou nevládních organizací. Pro reprezentace západních států se většinou jednalo o mezinárodněpoliticky a diplomaticky složité akce. Bylo třeba respektovat vlastní zájmy a dodržovat jistá pravidla diplomatických vztahů.

Úskalí takových iniciativ lze demonstrovat na konkrétním příkladu. Britský labouristický premiér Harold Wilson se po nástupu do funkce v roce 1974 rozhodl pod-

81 *Libri prohibiti*, sb. VONS, inv. č. 68, sign. IV/2, *Biuletyn informacyjny*, 1989, č. 8–9 (červenec – srpen 1988).

82 PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Sdělení VONS č. 57 z 30. 11. 1978, s. 207.

83 Jan Zmatlík, nar. 1948, sociolog, signatář Charty 77. Do vazby byl vzat 21. 8. 1978 a následně byl odsouzen za údajnou přípravu trestného činu podvracení republiky. Výkon trestu měl skončit 28. 2. 1981. Propuštěn byl tři měsíce před jeho vypršením (20. 11. 1980) a trest mu byl podmíněně odložen na pět let.

84 PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Sdělení VONS č. 39 z 27. 9. 1978, s. 149.

85 Tamtéž, Sdělení VONS č. 67 z 12. 1. 1979, s. 255–256.

86 Tamtéž, Sdělení VONS č. 189 z 19. 6. 1980, s. 668. Více o činnosti této iniciativy pro oběti porušování lidských práv v Československu: CHENU, Roselyne: *Žít svobodně je umění. Československý deník 1969–1980. Anné Pravdové a mladým lidem její generace, kteří tolik potřebují vědět, co zažili jejich rodiče*. Jitro, Praha 2008.

Prokop Tomek

pořit vybrané politické vězně v Československu. Dne 19. března 1974 vyzval britské ministerstvo zahraničí k poskytnutí seznamu vhodných vězňů a k posouzení, zda je možno na jejich podporu vyvolat nějakou akci. Seznam zpracoval Lawrence Daly, odborář a předseda Výboru na obranu československých socialistů (Committee to Defend Czechoslovak Socialists), který byl založen po plně procesů v Československu na počátku sedmdesátých let. Podle stanoviska britského ministerstva zahraničí ovšem neexistoval právní základ pro de facto zastupování zájmů československých občanů, takže československá vláda odmítne cokoli, co by mohla považovat za zasahování do svých vnitřních záležitostí. Vyjádřil však, že Čechoslovákům podobně jako Sovětům je přesto čas od času užitečné připomenout, že jejich vnitřní politika může mít ve světě nepřívznivý ohlas, a že může dokonce poškozovat britsko-československé vztahy.

Na tyto přípravy navázala až 30. července 1975 během jednání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách osobní rozmluva premiéra Wilsona s generálním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem ČSSR Gustávem Husákem, předsedou vlády Lubomírem Štrougalem a ministrem zahraničních věcí Bohuslavem Chřoupkem. Husák si v rozhovoru nejprve pochvaloval úroveň vztahů s Velkou Británií a zmínil i Wilsonovu návštěvu Prahy v roce 1973, za kterou prý dotyčný sklidil ve Velké Británii kritiku. Wilson pohotově opáčil, že za návštěvu jej jako předsedu Labouristické strany kritizovala levice ve straně, protože tehdy byli v Československu věznění sociální demokraté. Husák namítl, že žádní sociální demokraté věznění nejsou a ani nikdy nebyli. Měl vlastně pravdu, protože žádná legální sociálnědemokratická strana v Československu neexistovala, takže žádní členové sociální demokracie ani nemohli být uvězněni. Wilson se pak zeptal Husáka, zda by mu přece jen nemohl poslat seznam lidí, jejichž životní podmínky ve vězení vyvolaly ve Velké Británii znepokojení. Husák překvapivě souhlasil, a dokonce připustil, že v Československu je pět nebo šest politických vězňů a že jsou to všichni bývalí členové KSČ. Samotný fakt, že připustil existenci politických vězňů v Československu, byl nebyvalý. Wilson pak ještě poznamenal, že ve Velké Británii komunisty nevězní.⁸⁷

Husákovu „mírnost“ v rozhovoru lze přisoudit jen zcela mimořádné situaci jednání KBSE. Na základě jeho souhlasu byl na britském předsednictvu vlády vypracován seznam. Nebyli do něj zařazeni lidé, kteří údajně útočili na SSSR nebo byli obviněni ze špionáže. Vznikl ale nečekaný problém, protože britským úřadům se podařilo bezpečně ověřit údaje jen části z nich. Předat jménem britské vlády materiál, který by nebyl zcela spolehlivý, by bylo riskantní. Generální tajemník Labour Party Ronald G. Hayward poslal Gustávu Husákovi 23. října 1975 dopis s poděkováním za pozvání k návštěvě Československa. S odkazem na Wilsonův rozhovor s Husákem v Helsinkách uvedl, že ví o určitém počtu československých občanů, kteří byli, jak se zdá, uvězněni pro své politické přesvědčení. Přiložil jejich seznam a požádal o informace o okolnostech jejich odsouzení a o jejich zdravotním stavu. Jejich propuštění zjevně nepožadoval.

87 *The National Archives London-Kew*, f. Prime Ministers Office, sign. 16 774, Political prisoners in Czechoslovakia, Anglo-Czechoslovak Bilateral Meeting, šifrová zpráva z Helsinek, 31. 7. 1975.

Působení Amnesty International ve prospěch vězňů svědomí

Gustáv Husák odpověděl 15. prosince 1975. V dopise stálo, že jej těší, že Hayward přijal pozvání k návštěvě Československa, a že bude vítán. Jeho poznámku o některých uvězněných osobách komentoval s tím, že v Československu není nikdo vězněn pro své politické názory, ale pro porušování zákona prokázané u soudu. Britská strana komentovala interně Husákovu odpověď jako překvapující svou mírností (neohradil se proti vměšování do vnitřních záležitostí), i když nejasnou. Na závěr premiér Wilson v přípisu R. Haywardovi vyjádřil uspokojení, že jeho dopis upozornil na britský zájem o záležitosti československých vězňů na takto vysoké úrovni.⁸⁸ Tím celá zdlouhavá iniciativa skončila.

Ve svobodném světě bylo vzhledem k utajování v Československu k dispozici málo informací o situaci politických vězňů. Pocházely z různých zdrojů, někdy ne úplně věrohodných. Proto byla tak významná například systematická práce Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, jehož sdělení, založená na sběru údajů od příbuzných a přátel stíhaných a odsouzených, byla poměrně spolehlivá. Význam měla i práce exilových agentur a jednotlivců. Bez nich by zahraniční aktivity ztrácely na účinnosti.

Důsledky

Dopisy a zájem zahraničí vůbec vyvolávaly zpravidla v bezpečnostním, justičním a nakonec i v politickém a státním aparátu zájem o vězněné osoby. StB či další úřady žádaly o informace o věznicích, jejich zdravotnímu stavu a pracovní morálce. Důležitější ale bylo, že v průběhu let se stávaly určité formy zacházení s pronásledovanými nepřijatelné, a pokud došlo k závažné události jako úmrtí nebo poškození zdraví, znamenalo to pro režim uvnitř i navenek přece jen obtíže.

Jako nejmarkantnější událost tohoto druhu připomeňme náhlé úmrtí občanského aktivisty Pavla Wonky 26. dubna 1988 ve vazební věznici v Hradci Králové. Československé úřady pod mezinárodním tlakem povolily americkým patologům, aby provedli nezávislou pitvu. Profesori Robert H. Lawrence a Robert S. Kirschner, kteří přijeli v květnu 1988 do ČSSR, si vyžádali rozhovor s vězněným Jiřím Wolfem a zajímali se i o zdravotní stav valdických politických vězňů Waltera Kanií, Františka Veise a Josefa Römera. O panice, kterou vyvolala smrt Pavla Wonky, svědčí sdělení II. správy SNB, podle něž v květnu 1988 vedení NVÚ Valdice došel požadavek Správy Sboru nápravné výchovy o zaslání informace o zdravotním stavu i zdravotní dokumentace Františka Veise, údajně kvůli projednávanému prominutí zbytku trestu. *Dle vyjádření pracovníka Odboru vnitřní ochrany NVÚ Valdice je skutečnou příčinou obava z možnosti obdobného „případu Wonka“, který by byl pro Ministerstvo spravedlnosti ČSR již neúnosný.*⁸⁹

Správa SNV v obavě z mezinárodních komplikací a z iniciativy Ministerstva spravedlnosti ČSR v květnu 1988 skutečně nechala propustit ze zdravotních důvodů Wal-

88 Tamtéž, Political prisoners in Czechoslovakia, dopis Harolda Wilsona Ronaldu G. Haywardovi, 2. 2. 1976.

89 ABS, f. A 34/1, inv. j. 392, Informace o kontrarozvědné kontrole osob odsouzených pro tr. čin vyzvědačství, náčelník II. S SNB plk. JUDr. Karel Fířt, adresováno I. náměstkovi FMV genmj. Ing. Aloji Lorencovi, 8. 6. 1988.

Prokop Tomek

tera Kaniu. To prý zapůsobilo jako *morální vzpruha všech osob odsouzených podle I. hlavy trestního zákona*⁹⁰ *umístěných v NVÚ Valdice*.⁹¹ Podobný důsledek mělo o rok později propuštění Františka Veise, rovněž ze zdravotních důvodů.⁹²

Operativa II. správy SNB údajně zaznamenala v roce 1988 zvýšenou činnost tzv. pravice a Charty 77 mezi odsouzenými podle § 105 (vyzvědačství), dále vyšší četnost zahraničních zásilek v rámci dopisových kampaní, které ovšem cenzura NVÚ Valdice předávala orgánům Státní bezpečnosti.⁹³ StB a Správa SNV totiž dopisy posuzovaly z hlediska kontrarozvědného jako údajné snahy zahraničních zpravodajských služeb o kontakt pod krytím lidskoprávních organizací (!). Faktickým, pro vězně významným důsledkem tohoto zájmu byl ale prokazatelně respekt a opatrnost vězňů.

Závěr

Tlak nevládních organizací, zahraničních vlád a světové veřejnosti na propuštění politických vězňů a zlepšení jejich životních podmínek ve vězení zdánlivě neměl žádný vliv na československé politické vedení ani na státní správu. Podobně jako v dalších zemích východního bloku bylo nepřijatelné vstoupit do dialogu s organizacemi kritizujícími porušování lidských práv v Československu. Všechny akce byly navenek ignorovány, tedy ponechávány bez odpovědi. Výjimkou byly iniciativy zahraničních politiků a vlád, kde bylo maximem možného „zdvořilé odmítnutí“ s tím, že v ČSSR žádní političtí vězňové nejsou a že dotčení byli odsouzeni podle platných zákonů za skutečné trestné činy. Častější bylo striktní odmítnutí jako vměšování se do vnitřních záležitostí.

Na druhou stranu však pod tlakem veřejného zájmu skutečně došlo ke zlepšení situace vězňů, byť to úřady z principu nemohly veřejně přiznat. Nepřímý vliv ze zahraničí byl v dlouhodobé perspektivě prokazatelně velmi významný a vedl v komunistickém Československu jak ke změně v některých popsanych případech, tak i k postupně stále větší opatrnosti v zacházení s politickými vězňi i v jejich trestním postihování.

90 Vězni odsouzení podle I. zvláštní hlavy trestního zákona – trestné činy proti republice.

91 ABS, f. A 34/1, inv. j. 392, Informace náčelníka II. správy SNB plk. JUDr. Karla Fírta I. náměstku FMV genmj. Ing. Alojzi Lorencovi o kontrarozvědné kontrole osob odsouzených pro trestný čin vyzvědačství, 4. 7. 1988. W. Kania byl propuštěn z vězení na základě usnesení Okresního soudu v Jičíně z 24. 5. 1988 o přerušení výkonu trestu odnětí svobody ze zdravotních důvodů, viz *Libri prohibiti*, sb. VONS, k. 30, inv. č. 160, sign. I/1.

92 Stalo se tak na základě usnesení Vyššího obvodového soudu v Hradci Králové o podmíněném popuštění F. Veise z výkonu trestu z 28. 4. 1989. *Libri prohibiti*, sb. VONS, k. 54, inv. č. 315, sign. III/8, Sdělení VONS č. 1023 „František Weiss (sic) podmínečně propuštěn“.

93 ABS, f. A 34/1, inv. j. 392, Informace náčelníka II. správy SNB plk. JUDr. Karla Fírta I. náměstku FMV genmj. Ing. Alojzi Lorencovi o kontrarozvědné kontrole osob odsouzených pro trestný čin vyzvědačství, 4. 7. 1988.